

Για το έργο και την πολυσχιδή δραστηριότητα του Franco Montanari γράφει ο Αντώνιος Ρεγκάκος, καθηγητής στον Τομέα Κλασικών Σπουδών του Τμήματος Φιλολογίας του ΑΠΘ.

«Ο Franco Montanari ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην περίφημη Scuola Normale της Πίζας από όπου και έλαβε το διδακτορικό του δίπλωμα και έκανε τα πρώτα χρόνια της ερευνητικής του δραστηριότητας. Ύστερα από μια σύντομη θητεία στο Πανεπιστήμιο της Πίζας κατέλαβε σε ηλικία 36 ετών την τακτική έδρα της Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Γένοβας, στο οποίο παραμένει πιστός έως σήμερα.

Από το πλούσιο επιστημονικό του έργο που περιλαμβάνει πάνω από 200 εργασίες (συλλογικούς τόμους, άρθρα, εκδόσεις, λεξικά, εγχειρίδια) οι οποίες εκδόθηκαν σε διάφορους οίκους τόσο της Ιταλίας όσο και του εξωτερικού ξεχωρίζουν αναμφισβήτητα δύο έργα γνωστά πια και στο ελληνικό κοινό: η Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που κυκλοφορεί ήδη και στα ελληνικά και το λεξικό της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, του οποίου η ελληνική έκδοση ολοκληρώνεται μέσα στο 2010.

Τι κομίζει η γραμματολογία του Μοντανάρι δίπλα σε πολλές αξιόσυστατες και δοκιμασμένες στον χρόνο γραμματολογίες όπως του Lesky ή των Easterling-Κnox; Θα απαντήσω με την επιγραμματική δημόσια κρίση του Μαρωνίτη: „ενημερωτική πληρότητα και καθαρή ποιότητα ζυγισμένη δίκαια και ήρεμα στα επίμαχα και αμφισβητούμενα ζητήματα“ και, θα προσθέσω, κομίζει επίσης τον ανοικτό χρονικό της ορίζοντα, από τον 8ο αιώνα π.Χ. έως τον 6ο μ.Χ., το γεγονός δηλαδή ότι δεν τελειώνει, όπως γίνεται συνήθως, με την ελληνιστική εποχή και με πρόχειρες ματιές στην ύστερη αρχαιότητα αλλά με το κλείσιμο των φιλοσοφικών σχολών το 529 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, αφιερώνοντας έτσι εκτενή κεφάλαια στην ελληνόγλωσση χριστιανική λογοτεχνία πριν και μετά τον Κωνσταντίνο ή σε περιοχές που συνήθως αγνοούνται επιδεικτικά όπως είναι η ελληνοεβραϊκή λογοτεχνία της ελληνιστικής περιόδου αλλά και η ελληνοεβραϊκή-χριστιανική λογοτεχνία.

Τελευταίο, εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό της ιστορίας του Μοντανάρι είναι ότι συμπεριλαμβάνει στην έννοια της λογοτεχνίας και έργα που δεν ανήκουν στον όρο με τη στενή του έννοια. Ιατρικά έργα, συλλογές παροιμιών, ερμηνευτικά υπομνήματα και σχόλια, λεξικά, γραμματικά έργα, εγχειρίδια μαθηματικών και μηχανικής ή συγγράμματα πολεμικής και πολιορκητικής τέχνης έχουν βρει τη θέση τους εδώ, με αποτέλεσμα ο αναγνώστης να έχει στη διάθεσή του πληροφορίες για έργα που συνήθως είχαν εξοριστεί στο περιθώριο.

Το δεύτερο έργο ευρείας κυκλοφορίας του Franco Montanari, το Vocabolario della Lingua Greca, το Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής, αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια 9 ετών και τη συλλογική εργασία μιας ομάδας 40 ατόμων. Καλύπτει 1400 χρόνια ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, περιλαμβάνει 140.000 λήμματα και είναι ουσιαστικά το πρώτο καινούριο λεξικό των αρχαίων ελληνικών στον 20ό αιώνα – το περίφημο Liddell-Scott, ως γνωστόν, γνώρισε την τελευταία μείζονα αναθεώρηση στην 9η έκδοσή του το 1925-1940. Ως προς τις διαφορές των δύο θα πω μόνο τούτο: Ο Μοντανάρι στηρίζεται στο πλήρες corpus της ελληνικής (στον ηλεκτρονικό Thesaurus Linguae Graecae), και στις καλύτερες κριτικές εκδόσεις των συγγραφέων που αυτό έλαβε ως βάση. Έτσι ο Μοντανάρι λεξικογραφεί όλους τους αιώνες, φτάνοντας (πολύ επιλεκτικά, βέβαια) έως συγγραφείς βυζαντινούς σαν τον Ιωάννη

Μαλάλα, ενώ στο Liddell-Scott η κάλυψη από την ελληνιστική περίοδο έως την όψιμη αρχαιότητα, η οποία στις πρώτες εκδόσεις ήταν εντελώς σποραδική, έγινε, όπως έχει γράψει ο συνάδελφος Γιάννης Καζάζης, με τρόπο σωρευτικό, „χωρίς οι νέες πηγές να ενσωματώνονται οργανικά στο αρχικό λήμμα με αναδιοργάνωσή του, πράγμα που έκαμε εμφανέστερα τώρα τα υπάρχοντα προβλήματα στο ομαλό πέρασμα από τη μια σημασία στην άλλη στο εσωτερικό του άρθρου.“ Μια τελευταία λεπτομέρεια: το γεγονός ότι το Λεξικό του Μοντανάρι έχει πωλήσει 30.000 αντιτύπων ετησίως στην Ιταλία δείχνει δύο πράγματα: πρώτον, την απήχηση της αρχαίας ελληνικής στη γείτονα χώρα και τον σωστό τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν εκεί τη γλώσσα – με λεξικά και όχι φυλλάδες και λυσάρια και άλλες νεοελληνικές πρωτοτυπίες, και δεύτερον, την ποιότητά του. Θα προσθέσω ότι μεταφράζεται ήδη στα γερμανικά από τον ιστορικό γλωσσολόγο Meier-Bruegger και στα αγγλικά από την ομάδα του Gregory Nagy και του Centre for Hellenic Studies. Πέρα από τα δύο αυτά μεγάλα έργα η ερευνητική δραστηριότητα του Franco Montanari επικεντρώνεται στους τομείς της αρχαϊκής επικής ποίησης, της παπυρολογίας λογοτεχνικών κειμένων και κυρίως της αρχαίας ομηρικής φιλολογίας. Με τον τελευταίο τόσο ευρύ και πολύμορφο τομέα καταπιάνεται σε έργα που εκτείνονται από το δίτομο Studi di filologia omerica antica μέχρι την κριτική έκδοση στη σειρά Sammlung Griechischer und Lateinischer Grammatiker των αποσπασμάτων των ελασσόνων αλεξανδρινών γραμματικών της σχολής του Ζηνόδοτου και από την έκδοση, επανέκδοση και μελέτη πολυάριθμων παπυρικών αποσπασμάτων του ομηρικού κειμένου και της ομηρικής φιλολογίας μέχρι την επιμέλεια και την έκδοση του τόμου των Entretiens Hardt το 1994 La philologie grecque a l'époque hellenistique et romaine. Πρέπει επίσης να μνημονευθούν και οι εργασίες του οι σχετικές με την αρχαία ελληνική λεξικογραφία, τα δεκάδες άρθρα για τους αρχαίους Έλληνες γραμματικούς που δημοσιεύτηκαν σε τόμους της αρχαιογνωστικής εγκυκλοπαίδειας Neue Pauly, καθώς και οι πρόσφατες πραγματείες για την αρχαία φιλολογία που αφορά τα έργα του Αισχύλου και τον Ησιόδο, στα Entretiens Hardt για τον Αισχύλο του 2009 και στο Brill's Companion to Hesiod του 2010· και οι δύο αυτές πραγματείες, υποδείγματα φιλολογικής οξυδέρκειας, ορθής κρίσης και σοφής λογισύνης, αποτελούν εύγλωττα παραδείγματα της εποπτείας που διαθέτει ο Franco Montanari στον δύσκολο αυτόν τομέα της αρχαίας φιλολογικής επιστήμης.

Για όσους όμως ασχολούνται με τον τομέα της ιστορίας της αρχαίας φιλολογίας, και μάλιστα της ομηρικής, ο τιμώμενος έχει συνδέσει το όνομά του με την επίλυση του πλέον πολυθρύλητου ζητήματος στον τομέα αυτόν, εννοώ την ακριβή φύση της εκδοτικής δραστηριότητας των τριών κορυφαίων Αλεξανδρινών γραμματικών, του Ζηνόδοτου, του Αριστοφάνη του Βυζαντίου και του Αρίσταρχου, μαζί με τα παρεπόμενα ερωτήματα για το αν οι πρώτοι αυτοί φιλόλογοι θεμελίωναν τις εκδοτικές επεμβάσεις τους στην αντιβολή χειρογράφων ή μόνον στις προσωπικές τους εικασίες, για το αίνιγμα των δύο ομηρικών εκδόσεων του Αρίσταρχου κ.ο.κ. Ο κατάλογος των μελετητών που έχουν ασχοληθεί – εδώ και δύο αιώνες – με το ζήτημα αυτό είναι μακρύς και τα ονόματα λαμπρά: αρχίζει από τον ιδρυτή της νεότερης φιλολογικής επιστήμης, τον Friedrich August Wolf, συνεχίζεται με κορυφικούς του 19ου αιώνα, τον Karl Lehrs και τον Arthur Ludwich, και φθάνει μέχρι σήμερα στον Hartmut Erbse, τον Marcinus van der Valk, τον Helmut van Thiel, τον Martin West, τον Gregory Nagy και τον Richard Janko. Ο Montanari,

αξιοποιώντας την απaráμιλλη γνώση των παπυρικών αποσπασμάτων ομηρικής φιλολογίας που διαθέτει, κατάφερε σε μια σειρά από μελέτες των τελευταίων ετών να εισχωρήσει στα Αλεξανδρινά φιλολογικά σεμινάρια και scriptoria, να σκιαγραφήσει τον τρόπο – ακόμη και στις συγκεκριμένες, πρακτικές λεπτομέρειες – με τον οποίον οι Αλεξανδρινοί κριτικοί προετοίμαζαν τις εκδόσεις τους και κυρίως να περιγράψει και να χαρακτηρίσει σωστά ένα πρόβλημα που εκ πρώτης όψης φαντάζει τεχνικό ως ένα πνευματικό επίτευγμα, με άλλα λόγια ως τη συνειδητοποίηση της ιστορικότητας των κειμένων και τη διαμόρφωση μεθόδων και κανόνων για την αποκατάσταση του πρωτότυπου κειμένου.

Θα ολοκληρώσω τη σκιαγράφηση αυτής της ερευνητικής θεματικής του τιμωμένου με δύο εν εξελίξει μείζονα εκδοτικά προγράμματα – τεκμήρια και αυτά μιας δυσπαρακολούθητης δραστηριότητας και ενός πραγματικά νεανικού ενθουσιασμού· πρόκειται αφενός για το διεθνές εκδοτικό πρόγραμμα *Commentaria et Lexica Graeca in Papyris reperta* - (έχουν ήδη εκδοθεί τρεις τόμοι), μια πλήρη συλλογή όλων των παπυρικών αποσπασμάτων αρχαίων λεξικών και υπομνημάτων που σώζονται, και αφετέρου για μια νέα – και τονίζω το νέα - πλήρη έκδοση ενός μνημειώδους στην ιστορία της σύγχρονης φιλολογικής επιστήμης έργου, του πολύτομου *Scholia Vetera in Iliadem* του Hartmut Erbse για τον εκδοτικό οίκο Walter de Gruyter. Η νέα αυτή έκδοση στην οποία συμμετέχει και ο συνάδελφος Στέφανος Ματθαίος θα λάβει υπόψη της χειρόγραφα που ο Erbse δεν είχε αξιοποιήσει επαρκώς – για τους επαΐοντες πρόκειται για τη μυστηριώδη οικογένεια χειρογράφων h – και κυρίως θα περιλαμβάνει τα περίφημα σχόλια του ψευδο-Δίδυμου, τα σχόλια D, το αρχαιότερο corpus αρχαίων ομηρικών σχολίων που διαθέτουμε και που απουσιάζει και αυτό από τον Erbse.

Πλούσια είναι η συγκομιδή μελετών και στο πεδίο της αρχαϊκής ελληνικής ποίησης: ξεχωρίζουν μια ευσύνοπτη εισαγωγή στον Όμηρο και τον Ησίοδο με ευρύτατη κυκλοφορία στην Ιταλία και δύο συλλογικά έργα που έχει επιμεληθεί ο ίδιος, το *Omero tremila anni dopo*, τα πρακτικά ενός Διεθνούς Συμποσίου που διεξήχθη στη Γένοβα το 2000, στο οποίο έλαβαν μέρος πολλοί επιφανείς ομηριστές από διάφορες χώρες και ο τόμος για την αρχαιοελληνική επική ποίηση των *Entretiens Hardt* του 2006, που εξέδωσε μαζί με τον ομιλούντα. Διάφορα άρθρα του ασχολούνται με τις ομηρικές αφηγηματικές δομές, τη μορφή του Οδυσσέα στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια, τον τρόπο με τον οποίο απεικονίζεται η ιστορική-αρχαιολογική πραγματικότητα και η ποιητική φαντασία στην Ιλιάδα – πρόκειται για τη συζήτηση περί της ιστορικότητας του Τρωϊκού πολέμου κ.ο.κ. Σημαντική είναι η συμβολή του Μοντανάρι στο θέμα της ενασχόλησης του Αριστοτέλη και της Περιπατητικής σχολής με τη μελέτη των συγγραφέων και έργων της αρχαϊκής και κλασικής ποίησης αλλά και στο θέμα της Περιπατητικής επίδρασης στην εξέλιξη της αλεξανδρινής φιλολογίας και λογιότητας – ένα θέμα το οποίο, από την εποχή του Rudolf Pfeiffer, δεν έχει πάψει να απασχολεί την κλασική φιλολογία.

Θα τελειώσω με μια άλλη, εξίσου σημαντική πτυχή της προσωπικότητας του τιμωμένου – τη διοικητική δραστηριότητα σε Ιταλικούς και διεθνείς οργανισμούς κλασικών σπουδών. Ο Montana είναι κριτικός ᾄμα και μάνατζερ, και μάλιστα δεινός. Θα απαριθμήσω μόνο λίγα από τα αξιώματά του, αρκετά για να δείξουν το διεθνές του κύρος: είναι εδώ και μια 20ετία περίπου μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της *Fédération Internationale des Associations des Études Classiques* (FIEC) και έχει συμμετάσχει στη διοργάνωση όλων των τελευταίων συνεδρίων της,

είναι μέλος του Διοικητικού και Επιστημονικού Συμβουλίου της Fondation Hardt pour l'Étude de l'Antiquité Classique στη Γενεύη με έδρα τη μαγευτική βίλα του βαρώνου Hardt στη Vandoeuvres, είναι Διευθυντής του Ιταλικού Τμήματος της Année Philologique, μέλος του Επιστημονικού Συμβουλίου του Κέντρου Μελέτης Παπύρων και Αρχαίων Εγγράφων "Girolamo Vitelli" του Πανεπιστημίου της Φλωρεντίας και εδώ και δύο χρόνια Αντιπρόεδρος του Conseil International de la Philosophie et des Sciences Humaines (CIPSH), ενός πολύ σημαντικού για τις ανθρωπιστικές σπουδές οργάνου που λειτουργεί στο πλαίσιο της UNESCO».